

ייצוג סטריאוטיפי של הציבור הערבי בעיתונות הישראלית המקוונת

מבוא - רקע ספרותי

ההיבטים המרכזיים של סיקור האזרחים הערבים

במחקר זה אבחן את הבעיה של ייצוג הציבור הערבי בעיתונות המקוונת בישראל. אדגיש כי השתתפות של קבוצות מיעוט במערכת הפוליטית, למשל בבית הנבחרים ובממשלה, מאפשרת לקבוצות אלה להשפיע על חיי המדינה ולקחת חלק פעיל בעיצוב דמות המדינה. כאן פירוש המונח "מיעוט" = אי שליטה במשאבים.

אדגיש כי אי-הייצוג של קבוצות מסוימות, החסרות עוצמה פוליטית, חברתית ו/או כלכלית - למשל, ערביי ישראל - משמרת את המקום המשני שלהן. בספרות שפורסמה בתחום זה החוקרים שואלים על קיום הקשר בין היקף ואופי הסיקור של הציבור הערבי בתקשורת בישראל לבין מעמדו הפוליטי והכלכלי של הציבור הערבי במדינה. בספרו של אלבו (2013) החוקר טוען כי הסיקור של האזרחים הערבים בתקשורת בישראל מושפע, בין היתר, על ידי ההיבטים המרכזיים הבאים בפוליטיקה הישראלית:

ראשית, ישראל היא מדינה יהודית, והיא נותנת לעם היהודי בית לאומי בארץ ישראל. שנית, היבט הביטחון הלאומי בישראל הכולל ערכים צבאיים הנמצאים גם בתחומים אזרחיים. הערכים האל מסבירים את הדרך לפיתרון סוגיות פוליטיות בדרכים המקובלות בצה"ל, ובין היתר, בכוח ובהיררכיה ברורה.

בספר זה (של אלבו) החוקר טוען כי כלי תקשורת הם חלק מתרבות שמעצבים את המציאות לחברה באמצעות ארגון ומיון. יחד עם זאת, התקשורת יכולה לטשטש את המציאות הקיימת בחברה ואת הגבולות בין מה שמתרחש לבין מה שמוצג במדיה. לעיתים קרובות רק חלק מהטענות המוצגות בתקשורת הן עובדות, ואילו חלק אחר של הטענות הן עובדות חלקיות ואפילו עובדות מזויפות. הסיקור התקשורתי של קבוצות אתניות, דתיות, ותרבותיים נבחן במחקרים רבים שפורסמו בישראל ובעולם. ברוב המחקרים, לפי הממצאים בסקירה של אלבו, החוקרים הגיעו למסקנות הבאות:

ראשית, קיימת נטייה תקשורתית להתעלם, במידה מסוימת, מסוגיות העוסקות בקבוצות מיעוט. שנית, במקרים בהם התקשורת כן בוחרת לסקור קבוצות מיעוט, זה נעשה, לעיתים קרובות, בהקשר שלילי, ובאופן ספציפי, תוך שימוש בשבלונויות וסטריאוטיפים, כלומר באופן סידור נתונים רבים, מורכבים ובלתי-ברורים, אותם אנחנו קולטים מן הסביבה החומרית ו/או הסמלית.

במחקרו של רינג (2016) החוקר מנתח ובוחן את האופן בו התקשורת הישראלית בעברית סיקרה את האזרחים הערבים בישראל בתקופת ההסלמה הפוליטית-ביטחונית באוקטובר 2015. מטרת המחקר היא לאפיין את ההיבטים המרכזיים של ההסלמה הפוליטית-ביטחונית בישראל באוקטובר 2015, את ייצוג האזרחים הערבים בתקופה זאת, ואת סיקור הנושא בתקשורת בעברית. החוקר מסביר את הדעה שלו איך האיירועים השפיעו על אופי תמונת המציאות שהוצגה בתקשורת בישראל.

להבנת הסוגיה של ייצוג ערביי ישראל בתקשורת בעברית חשוב להתייחס למושג של הבנייה חברתית. לפי המושג הזה המציאות החברתית היא תוצאת חושים חברתיים עם שורשים היסטוריים. ההבחנות בין החזק לחלש הן הסכמות שרירותיות, אשר הפכו במשך השנים למובן מאליו.

המושג של הכחדה סמלית גם הוא חשוב להבנת נושא המחקר הנוכחי. פירוש המושג הוא היעדרות מן העולם הבדיוני. דוגמה הממחישה את המושג: למרות שמבחינה דמוגרפית נשים מהוות לא

פחות ממחצית האוכלוסייה בכל מקום, שיעור הנשים המשתתפות באורח פעיל בשיח התקשורתי הוא נמוך.

ייצוג הערבים בכלי תקשורת בעברית

בדו"ח של ישובי ושותפיה (2001) החוקרים מציינים כי יש ייצוג גבוה ביותר בין המראיינים, המנחים והמגישים (ובמידה מסוימת גם בין הכתבים והעורכים) יש ייצוג גבוה ביותר ליהודים לעומת ערבים. בתור סטריאוטיפים בתקשורת הישראלית החוקרים מביאים דוגמה כאשר ערבים מופיעים על מסך הטלוויזיה לרוב בהקשרים פליליים או בטחוניים. הצגת הסטריאוטיפים האלה מטפחת דימוי שלילי כלפי מיעוט ערבי בחברה הישראלית ובכך פוגעת בכבוד של מיעוט – בדוגמה זאת, של מיעוט ערבי. בתור אחד מהפתרונות להתגבר עם הסטריאוטיפים הנ"ל החוקרים מציעים לשאוף לייצוג סימטרי של המיעוטים, ובפרט, של ערבים בתקשורת העברית.

החוקרים מצאו כי האינטראקציה בין האוכלוסייה הערבית והתקשורת העברית היא די דומה לזו עם התקשורת הממלכתית בשפה הערבית. אבל כאן יש אופי בעייתיות שונה. בנושא טבע האינטראקציה בין התקשורת העברית והאזרחים הערביים בישראל התברר שערבים זוכים להתייחסות מעטה בתקשורת בעברית. המחקר שלהם הראה רוב ההתייחסויות אל האוכלוסייה הערבית באמצעי התקשורת העבריים המשיכו להיות שליליות, מתרכזות בנושאים קבועים, מלוות בסטריאוטיפים ומתמקדות באיום הביטחוני שמשקף ליהודים מצד האזרחים הערבים. נושאים חשובים מבחינתו של המיעוט הערבי בישראל – אבטלה, פשיעה, מערכות חינוך ורווחה – זוכים לסיקור מזערי בתקשורת העברית.

בספרו בעריכת דן כספי (2007) החוקרים טוענים כי ייצוג הערבים בתקשורת הישראלית מושפע מהיחסים הפוליטיים בין קבוצות שונות של ערבים לבין מדינת ישראל. במחקר בספר הזה נמצא כי התקשורת הישראלית בעברית מתעלמת מאזרחים ערבים ברוב הסוגיות, למעט הצגת ערבים חלקית מאוד בתוכניות של חדשות ואקטואליה. כשזה קורה, ההצגה נעשית בעיקר בהקשר של מאורעות הפרעות – פשע, מעורבות בפעילות עוינת, אלימות, אי סדר ועוד. מוסד התקשורת לא יכול להישאר לגמרי עצמאי. זה מוסבר על ידי כך שהוא חלק מן המרקם החברתי, ולכן הוא רוקם יחסי גומלים עם סביבתו. לפחות חלק מהתקשורת בישראל מטפח זהות "היברידית", מפוצלת. הקונפליקט בין שני ההיבטים המרכזיים – עצמאות של כלי התקשורת וצורך הפיקוח עליהם – מביא למשא ומתן מתמשך בין התקשורת לבין המוסד הפוליטי. אחת מהדוגמאות לכך בספר הוא המחקר על חופש הביטוי של הפלסטינים בישראל בתקופת האינתיפאדה השנייה.

במחקרם של פירסטר ואברהם (2004) החוקרים בדקו את ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת בשפה העברית ביום האדמה 1976 ובאירועי אוקטובר 2000. במחקרם נמצא דמיון רב בסיקור שני האירועים. זה למרות שכלי התקשורת עברו שינוי גדול ביכולת להשיג מידע מדויק ובאופן משופר יותר. סיקור אירועי יום האדמה בתקשורת בשנת 1976 היה דוגמה בולטת ליחס שלילי וסטריאוטיפי ולא שוויוני בין רוב בחברה למיעוט. המסגור העיתונאי שונים שנתנו לגיטימציה לפגיעה בזכויות האזרחים הערבים, עזרו במחיקת קיומה של הקבוצה ודרישותיה ולא כללו דין וחשבון על תוצאות העימות או הפקת לקחים מן האירועים.

בישראל קיימות תוכניות המיועדות לחקר הייצוג של ערביי ישראל, ובפרט, יחס יהודים לבעיות הקשורות לייצוג זה. המחקר של Feuerstein & Mandelzis (2017) מבוסס על תכנית החינוך לאוריינות תקשורתית בתוך הפרויקט "חינוך לשלום באמצעות מדיה" שנערך במקביל בשלוש מכללות אקדמיות ישראליות בקרב סטודנטים ערבים ויהודים. התוכנית מיועדת להעריך מגמות כלליות לטווח הקצר של